

# BEHTİYAR VAHABZADENİN VARLIĞ MÖHÜRÜ

Ramazan ĞAFARLI \*

(Yayıma hazırlayan: Selçuk TÜRKYILMAZ)

## Özet

Makalede Bahtiyar Vahabzade'nin ana dili olan Azerbaycan Türkçesine olan düşkünlüğü, ana dilinin bir halkın tarihi kimliğini muhafaza etmedeki rolü hakkında fikirleri ele alınmıştır. 1986'da Sovyetler Birliğı Komünist Partisi'nin Azerbaycan'da eğitimi tamamen Rusçaya çevirme teşebbüsü karşısında, Bahtiyar Vahabzade'nin neredeyse tek başına, bütün tehlikeleri göze alarak gösterdiği tepki ve bu teşebbüsü engellemesi açıklanmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Bahtiyar Vahabzade, ana dili ve millî şuur, Azerbaycan milliyetçiliğı, Azerbaycan'da ana dilinde eğitim.

## National Identity Standing of Bahtiyar Vahapzadeh

### Abstract

In this article, the staunch position of Bahtiyar Vahapzadeh about Azerbaijani Turkish that his mother tongs and the ideas on vital importance of a native language to keep a nation's historical identity has been examined. When the former Soviet Union regime attempted to replace Azerbaijani Turkish with Russian fully in Azerbaijan then Bahtiyar Vahapzadeh, almost alone, has challenged against the decision to stop it. His action to stop it has been explained in this academic study.

**Keywords:** Bahtiyar Vahapzadeh, mother tongue and national ideas, national consciousness, Azerbaijan nationalism, education in mother language in Azerbaijan.



\* Prof. Dr.

## **Giriş:**

Behtiyar Vahabzadeni öten esrin [geçen yüzyılın] ikinci yarısında en çok narazı salan ve narahat éden [onun en şikâyet ettiği ve memnun olmadığı] mesele, Azerbaycan dilinin görünub sahlınması idi. Yaşadığı guruluşda, totalitar kommunist réjiminde hamıdan [herkesten] önce o duymuşdu ki, Sovétler birliyinin rehberleri ince siyaset yéritmekle [yürüterek] milli azlıkların [azınlıkların], hususile Türk halğlarının ve müselmanların dillerini sıradan çıharmağa [yok etmeye] can atır. Öten esrin 60-cı illerinde Nesiminin, Füzulinin, Hétayinin, Vağifin, Mirze Fetelinin, Celilin, Sabirin, Cavidin diline gésd édilmesine [dilinin yok edilmesine] gorhudan bütün azerbaycanlılar göz yumurdular. Tekce “Gülüstan”<sup>1</sup> harayını [feryadını] goparıb:

*“Bir élin ruhunu, dilini ancağ*

*Kağızlar üstünde bölmek asandır”* [kolaydır]

déyen “narahat şair”i (Méhdi Hüséyn)<sup>2</sup> susdurmağ, sözüne gadağa goymağ [sözünü yasaklamak] mümkün olmadı.

Doğrudur, B. Vahabzade nezaret altındaydı, sözle impériyaya vurduğu ağır zerbesi [darbesi] hele unudulmamışdı. Onun her kelmesi sénzura [sansür] terefinden saf-çürük édildikten [diklatle gözden geçirildikten] sonra ışığı üzü görürdü [basılıyordu]. Açığı şekilde étiraz étmesine imkan yoh idi. Düşüncelerini soydaşlarına çatdırmağ üçün yollar ahtarır, [arıyor] düşünüb-daşınırdı: içinde püskürüb galhan üsyanı [yükselen isyanı] cilovlamağa [dizginlemeye] çalışanlara néce cavab vérsin? Doğma veteninde vetensizleşdirilen insanların gözünü açmasaydı, gara güvveler ulu bir halğın dilini, tarihini, medeniyetini itirib-batıracağdı. Şairin harici ölkelere seyaheti fikirlerini açığılamağa méydan açdı. “Latin dili”<sup>3</sup> eseri yarandı.

Belke de başbilenler [üst tabakadaki yöneticiler] Yazıçılar İttifağına gösteriş [talimat] vémişdiler ki, kapitalist ölkelerine göndermekle dissidént [dönek, rejim aleyhtarı] şairin başını gatsınlar, onu “ham héyallar”ından uzağlaşdırınsınlar. Dünyanı gezib-dolansın, gördüklerinden istediği geder yazsın.

Şair “Latin dili” şé’rinde ölü ve diri dil meselesini gündeme getirdi, içini didib-parçalayan problémelerin ünvanını [adresini] şerti olarağ déyişdirdi. Roma, Kasablanka, İstanbul ve Néapoldan Azerbaycan gerçekliklerine güzgü [ayna] tutmağın yolunu tapdı. Ritorik suallarla insanları düşünmeye vadar [mecbur] éttdi: kelmeleri bir çok élmelerde términleşse de, veteni, milleti olmayan latin dili ölüdür mü? Siyasetle başğa dille evezlenen élin [başka dille yeri değıştirilen halkın] dili diridir mi?

B. Vahabzade eslinde “Alimler feleklerin adlarını béle latin dilinde yazırlar” genaeti ile şéirini tamamlamalıydı. Lakin yad dilinde “Men azadam, men hoşbehtem”, - déyen bir natigi méydana çıharıb ittihama [ithama] başlayır:

1 “Gülüstan”: B. Vahabzade’nin milli problemleri Azerbaycan’ın istiklalini kaybetmesini ve ikiye bölünmesini ele aldığı manzumesinin adı. Bu özel sayıda “Gülüstan” manzumesi de yer almıştır.

2 Tenkitçi Mehdi Hüsey’in B. Vahabzade hakkında yazdığı makaleye işaret ediliyor.

3 “Latin Dili”: Bahtiyar Vahabzade’nin zaman ve mekânı değıştirerek fikirlerini açıklama imkânı bulduğu şiirlerinden biri. Bu özel sayıda yayımlanan şiirler arasında vardır.

Söyle natig,  
İndi neye inanağ biz -  
Gulağamı,  
Ya gözemi?  
Emelemlerim,  
Ya sözemi?  
“Men azadam, müsteğilem” sözlerini  
Öz dilinde demeye de  
İhtiyarın yoğsa eger,  
Dé, kim sene azad déyer?..

Bu ritorik sual eslinde yüksek kürsülerde rus dilinde nitig söylemek için növbeye duran [sıraya giren] Azerbaycan memurlarına ünvanlanmışdı [yöneltilmişti]. Ve guya şair hansısa [herhangi bir] ğarici ölkenin yerli ehalisinin halına acıdığımı ve teccüblendiyini étiraf édirmiş:

Sen derde bağ,  
Veten de var,  
Millet de var.  
Ancağ onun dili yoğdur.

Şair ölkesindeki mékrli [hileli] dil siyasetine ğarşı zerger [kuyumcu] değığliyi ile ölçüb-biçdiyi fikirlerini goyur ve inanır ki, Azerbaycan-türk, ğırğız, özbek, ğazağ, türkmen dillerinin düşdüyü veziiyete işare étdiyini oğucular asanlığla [kolayca] anlayacağlar.

İndi söyle,  
Hansı dile ölü déyek [diyelim]:  
Veten varken,  
Millet varken,  
Kiçik, yoğsul komalarda [derme çatma evlerde]  
dustağ olan bir dilemi?  
Yoğsa, uzun esrlerden  
kéçib gelen,  
Ğalğı ölen,  
Özü ğalan bir dilemi?

Dilin açarı [anahtarı] sözdür. Ve ana dilinin sözlerini geribleşdirenlere ğarşı bütün ğalğların ziyahları barışmaz olublar. Hetta ingilis Şékspirin, rus Puşkinin, fransız Hüğonun, alman Göténin dilini korlayanları [kötü kullananları] cézalandırıp. Türkün ise dilini de, tarihini de iller boyu [yıllar boyunca] elinden almağ için deriden-ğabığdan çığıblar [haddinden artık çabalamışlar], defelerle elifbasını deyişdiribler,

kökünden ayırıblar, B. Vahabzade sanki milli dilleri görüməğ missiyasını yérine yétirmek üçün dünyaya gelib. O, ulu ecdadlarını merdliyinini, cesaretini hatırlayaraq Nizamının, Füzulünün yolunu davam étdirirdi.

Sözün güdretinden kimler danışmayıblar ki...

Hele XII yüzillikde Genceli Hösrov el-Ustad Ğezenfer ğeleme aldıĝı “Munisname”<sup>1</sup> (“Dost kitabı”) eserinde şaire ve söze yüksek ğiymet vérmışdi. O, bir béytinde sözün bütün varlıĝlardan ilkinliyi gösterirdi:

*“Eger dünyada sözden üstünü yaransaydı,*

*Allah péyĝemberlerine onu baĝıslayardı”.*

Yaħud:

*“Dil birce sözle möcüzə yaratmaĝa ğadirdir”.*

Nizami kimi el-Ustad da eserinde nezmın hüsusiyyetlerinden geniş danışır ve Mehemmed peyĝembere istinad éderekdir bildirirdi:

“Bütün varlıĝlardan yüksek olan Allahın oturuĝu taħtın altında böyük ğezine gizlenib. Orada olanların mezmununun açarı ise şairlerin dilinin altındadır”.

İslam péyĝemberinin dédiyine göre ise, “şairler – insan neslinin ötüb-kéçmeyen, bitib-tükenmeyen şöhetidir”.

Beli, B. Vahabzade hem ğelemini ile, hem de şəhsi fealiyyeti ile ana dilinin yaşaması uğrunda mübarizə aparıb [mücadele etmişdir]. Ve yaradıcılığını tamamlayan heyat hadiselerinden bir neçesini hatırlasaĝ, yerine düşerdi [konuma uygun olurdu]...

Bir yas merasiminde ziyalılarından biri danışardı [söylüyordu] ki, “Sovet hökumetini düzgün olmayan milli siyaset yıħdı. Men Bakı Dövlet Universitetinde çalışırdım. Tehsil ocaĝlarında tedrisin ancaĝ rus dilinde aparılması [yapılması] haĝında yuħarıdan tapşırığ [emir] alınmışdı. Bu aĝrılı meseleye göre hamı [herkes] susanda Behtiyar Vahabzade heç neyin ferĝine varmadan özünü ğabaĝa verdi [öne çıktı] , ĝalĝımızın diline ĝarşı edilen ĝesdin [yok etme teşebbüsünün] ĝarşısını aldı...”

Tanımadıĝım yaşlı müellimin söhbeti professor N. Ceferovun “Behtiyar Vahabzade” monografiyasındaki ĝeydi yadıma saldı. Kitabı tekrar vereĝledim. “Ana dilim - varlıq möhürüm” adlı fesilde deyilirdi ki, “B. Vahabzadeni millet ğadimi kimi hemişə narahat eden [millete hizmet eden bir kişi olarak her zaman rahatsız eden] en vacib meselelerden biri, belke de birincisi ana diline münasibet olmuşdur; onun çöħcehetli [çok yönlü] fealiyyetinin tekce bu ĝeyd edilen terefi, eslinde kifayet idi ki, adı Azerbaycan tarihinde ebedi olaraq ĝalsın”

Yasda eşitdiklerime mehiz [sırf] ilk defe bu kitabda münasibet bildirilmişdi. Müellif görkemli dilçi alim Y. Seyidovun danışdıĝlarına esaslanaraq yazırdı: “1980-ci illerin ortalarında respublikada rus dilinin tetbiĝ sahelerinin genişlendirilmesi haĝında meslehet terzli gösteriş alındı [tavsiye görünüşü altında emir alındı]. Burada ali mekteplerde de rus dilinde tedrisin genişlendirilmesi nezerde tutulurdu. Bu, faktik olaraq, ali mekteb tedrisinde Azerbaycan türk dilinin sıħıřdırılması planı idi. Bir çöħ başĝaları kimi, universitetin rehberliyi bunu adi hal kimi [sıradan bir durum olarak]

gebul etdi; gösteriş var, heyata keçirilmelidir. Behtiyar Vahabzade sesini galdırdı [yükseltti]. O zamanki Azərbaycan KP Merkezi Komitesine müraciet étdi, katiblerle, hüsusen birinci katible görüşdü, şairin tekidi ile universitetin rehberliyi de MK-ya çağırıldı. B. Vahabzade dil hağğında gösterişin tehlikeli addım olduğunu başa saldı [anlattı, açıkladı], milli menliyimize zidd siyaset olduğunu anladı. Mehz onun tekidi ile MK seviyyesinde Moskva ile danışıqlar aparıldı [görüşmeler yapıldı] ve mesele bizim heyrimize hell olundu...”.

Bütün dünyaya meydan oğuyan imperiyanın siyasi kursuna garşı çıhmağ adi mesele deyildi. Bunun üçün cesaret, geyret ve milli ruhla yanaşı [birlikte] mentigi mühakime yürütmek, kommunist idéologiyasının esiri olan rehberliyin eğidesinde dönüş yaratmağ lazım gelirdi. Bu siyasi kursun neticeleri Orta Asiya républikalarında milli tehsili iflic veziyyetine salmışdı [felc etmişti]. B. Vahabzadenin 60-cı illerde Azərbaycan poéziyasında galdırdığı [şiirinde gündeme getirdiği] tehlikeli meseleler 20 il sonra menfi neticelerini vérdi. 1988-ci ilde büyük gırğız yazıçısı Ç. Aytmatov Frunzede (indiki Bişkekde) milli dilde birce ibtidai mektebin [sadece bir ilkokulun] galdığını gördü ve Gırğızistanda kéçirilen élmî konfransda héyecan tebili çaldı [alarm verdi], géyri-gırğızlar üçün gırğız dili derslerine saat ayrılmasına acı istéhza ile yanaşıb soruşdu: “Eger gırğızlar öz dillerini bilmirlerse, göresen [acaba] gırğız dilini öyrenen ruslar bu dilde kiminle danışacağlar?” Eslinde bu istézada impériyanın milli siyasetinin çürüklüyü gösterilirdi. B. Vahabzade “Latın dili” şé’rinde béle dilleri “ölü” adlandıрмаğda hağlı idi. Gocaman yazıçı A. Tokanbayévele “Komsomolskaya pravda” gezétinin mühbiri S. Romanyukun Ç. Aytmatovu “milli mehdudiyetde ve milli tekebbür idéyasını gizletmekde” ittiham eden gerezli çılışlarına [garazlı konuşmalarına] kéçmiş SSRİ mekanında tekce B. Vahabzade keskin münasibet bildirdi, Moskvanın en meşhur gezétine gezeb dolu cavab mektubu yazdı. “Komsomolskaya pravda”da çap olunan “İftiraya cavab” yazısında B. Vahabzade “ittihamçı” jurnalistden soruşurdu: “Hağ da öz ana dilinden imtina édermi? Bağ, meselenin dehşetli terefi budur. Boynuna edaleti müdafie étmek missiyasını götüren [boynuna alan] mühbir [muhabir] bes bundan niye narahat olmur? Yoğsa, bu, ona serf élemir?..” yoksa bu onun işine gelmiyor mu?].

B. Vahabzade merkezin gösterişlerinin [emirlerinin] béle acı neticeler véreceyini gabağcadan duyduğundan [önceden hissettiğinden] Azerbaycanda icrasını dayandıra bilir [durdurabiliyor]. Meselenin hansı şekilde [nasıl] baş vérdiyini [ortaya çıktığını] aydınlaşdırmağ üçün hadisede bilavasite iştirak éden adamlarla görüşmek gerarına geldim. Teessüfler olsun ki, iyirmi ile yaħın vaħt arħada galdığından olaylara şahidlik édenlerin bir nécesi artıg dünyasını deyişmişdi. Éşitdim ki, BDU-nun Azərbaycan tarihî kafédrasının [kürsüsünün] müdiri, prof. Ğurban Bayramov o zaman partkom [parti komitesi üyeliği] vezifesinde çalışib... O, söhbete çoğ uzağdan başladı: “1951/52-ci tedris ilinde Azərbaycan Dövlet Univérsitetinin tarih fakültesinin telebesi idim. Behtiyar müellim bize Azərbaycan edebiyatı tarihinden ders déyirdi. Görürdük ki, o, milli-menevi deyerlere vurğun adamdır, Azərbaycan dili ve dövletçiliyi barede yanğı ile, ağız dolusu danışıır. Éle problemlere toħunurdu ki, hamımız onu héyranlığla dinleyirdik. Lakin içimize gorħu düşürdü. Ne sebeblese ders ilinin ikici yarısında Behtiyar müellim görünmedi, onu professor Mirzağa Ğuluzade evez étdi” [M. Guluzade onun yerine geçti].

Milletin taléyi ve vezife borcu! Sovet dövründe bir araya getirilmesi mümkün olmayan meseleler idi. Birinci dar çerçevede götürülende [ele alındığında], ye'ni mensub olduğun halgin menevi deyerlerine söykenib menaféyini [dayanıp menfaatlerini] başgalarından üstün tutanda hetta totalitar gurumun düşmenine çevrilirdin. Ğurban müellimin [beyin] behs açdığı çağlarda şəhsiyyete perestiş [şahsa tapınma] camaatın ruhuna yéridilmişdi [ruhuna kadar sinmişti]. Hele Stalin dünyasını deyışmemişdi. Sovet halğı ona ifrat derecede stayiş édirdi. O, Böyük Veten müharibesinde [II. Dünya Savaşı'nda] alman faşizmi üzerindeki gelebenin yégane teminatçısı sayılırdı. En ümdesi [en önemlisi] ise hele üreklerden réprésiya illerinin hofo çekilmemişdi [korkusu çıkmamıştı]. Milletini séven açıǵfikirli insanların çođu hebsşanalarda çürüyürdü. Humanitar fenlere aid derslerin ve ictimai düşüncenin esas mövzusu Stalin ve partiya idi. Béle bir vahta héç kesin aǵlına yerleşmezdi ki, genc, deliǵanlı bir şair auditoriyaya [sınıfa] dahil olub milli héysiyyatımızın tora salınmasından narahatçılıǵ kéçirdiyi [haysiyetimizin tuzaǵa düşürülmesinden son derecede rahatsız olduğunu] ifade édecek. Ağı [öyle ya] on-on üç il evvel bélelerine éllikle [böylelerine hep birlikte] “milletçi” damǵası vurulur, camaat arasına burahılmır, hebs édilib türmelerde [hapislerde] çürüdülürdü. Ve ola bilsin ki, Behtiyar Vahabzadenin açıǵ söhbetleri melum teşkilatları teşvişe saldıǵından [telaşlandırdıǵından] bir behane ile tarih fakültesinden uzaǵlaşdırılmışdı. Ğurban müellim söhbetine devam éderék dédi: “Men bir tarihçi kimi çoğ çalışdım ki, Moskvadan müttefiǵ réspublikalara [cumhuriyetlere] gönderilen senedleri arhivlerden tapım, bu günün prizmasından safçürük édim [bu günün deǵer yarǵıları açısından inceleyeyim]. Helelik bir şey elde étmemişem. 1986-cı ilin yayında [yazında] B. Vahabzade heǵiǵeten de merkezin tehsil ocaǵlarında tedrisi ancaǵ rus dilinde aparmaǵ teklifine univérsitetin kéçmiş réktorunun laǵéydlikle yanaşdıǵını görüb étiraz sesini ucaltımışdı. Bir hadisenin şahidi olmuşdum. Univérsitetin rehberliyini MK-ya çağırılmışdılar. Binanın foyesinde durub lift gözleyende [asansör beklerken] Behtiyar müellim de bize yanaşdı. O, çoğ esebi idi. Réktor onu narazılıǵ salmaǵda ittiham édende harada [huzursuzluk çıkarmakla suçladıǵında nerede] olduğunu unudub çoğ sert cavab vérdi. Araya mübahise düşdü [tartışma çıktı]. Liftlerin [asansörlerin] ğapısının açılması daha keskin dialogun ğarşısını aldı. Réktor, prórektor ve men yuğarı ğalhdıǵ. Şair ise Prof. M. Merdanovla birlikde o biri lifte eyleşdi [öteki asansörde durdu]. Sonra K. Baǵirovun ğebulunda olduǵ [huzuruna gittik]. B. Vahabzade Azerbaycan bölmelerinde abituriyéntlerin [ortaokul son sınıf öǵrencilerinin] rus edebiyatı ve dilinden şifahi imtahan vérmesini dilimize ğesd kimi ğiymetlendirdi, leǵv édilmesini teleb étđi. Birinci katib tedbir göreceyini [önlemi alacaǵını] bildirdi. O zaman susmaǵıma bađmayaraǵ şairin mübarizesini normal hal kimi ğebul edir ve isteyirdim ki, ğaldırdıǵı [gündene getirdiǵi] problemlerin düzgün helli yolu tapılsın”. Ğurban müellim onu da vurǵuladı ki, Moskvanın gösterişlerinin biri de ğebul imtahanları ile baǵlı idi. Riyaziyyat émleri doktoru, prof. M. Merdanov o vaht BDU-nun ğebul komissiyasının [Bakú Devlet Ünivérsitesi'nin öǵrenci kabul komisyonunun] mesul katibi [sekreteri] işleyib, konkrét ne teleb éildiyini o, daha yağşı hatırlamış olar.

Hazırda Tehsil Naziri vezifesinde çalışın M. Merdanovla eláǵe yaratdım. Téléfon baǵlantısında meǵsedimi bildirdim, görüş üçün ve'de aldım. İşi başından aşmasına bađmayaraǵ hörmetli nazir [bakan] benimle söhbetleşmeye vaht ayırdı ve dédiy

saatda ğebulunda oldum. Bu, ilk nvbede [herşeyen nce], onun yksek ziyalılığından [aydın kişi olmasından] ve B. Vahabzade şehsiyyetine hrmetinden, poeziyaya vurđunluđundan heber vrirdi. O, semimi şekilde şahidi olduğu hadiseni danışdı [anlattı]: “1986-cı ilin ğebul imtahanlarına hazırlaşırdığ. Ğezetlerde lan çılmışdı. Senedlerin ğebuluna başlamışdığ. Gzlemediyim [beklemediğim] halda SSRİ Ali ve Orta İhtisas Tehsili nazirinin ynice tesdiğlediyi “Ali mekteblere ğebul ğaydaları”nı [Yksek Okullara Kabul Kuralları’nı] mene vrdiler. Orada ğebul komissiyalarının ğarşısında ç esas mesele ğoyulurdu: senedlerin telimata uyđun ğebulu; ihtisasların değiğ meyyenleşdirilmesi [dakik belirlenmesi], ğebul imtahanlarının hansı fenler [hangi bilim dalları] zre kçirilmesi ve msabiğenin şertleri. Eslinde bu problemlerin ireli srlmesinde teeccbl hç ne yoğ idi. Meni narahat eden tamamilde bařđa şy idi. “Ğaydalar”ın bir yrinde teklif olunurdu ki, milli rspublikaların ali tehsil ocağlarına ğebul zamanı humanitar ihtisaslar çn rus edebiyatı ve dilinden elave şifahi imtahan salınsın. Bu o dmek idi ki, orta mumtehsil mekteblerini Azerbaycan dilinde bitirmiş mezunlar filologiya, tarih, jurnalistika, řerđřnaslıđ [şarkiyatçılığ], kitabhnacılığ, ğarici dil (ingilis, alman, fransız), rus dili ve diğer humanitar ihtisaslara ğebul olunmağdan tr orta mektebin rus dili ve edebiyatı fenninin proğramı hecminde mecburi bilik lde tmeli, mvafiğ ğaydada ğebul imtahanı vrmeli idiler. Uoğar kendlerden [cra kylerden] gelen abiturientlerin [ortaokul mezunlarının] bařđa fenlerden aldığı ğiymetler yksek olsa da, rus dilinde danışa bilmediklerine ğre [konuşabilmedikleri için] ali tehsil ocağlarına dağil olmağ imkanları sıfra beraber idi. “Ğaydalar”la univrsitetin rehberliyi taņıř idi. Meselenin ciddiliyini ğatırladanda ddiler ki, hamı nece [herkes nasıl], biz de le, ağrımaş başımızı niye ağrıdağ? Heberdarlığ etdim ki [uyardım ki], pis [kt] netice vrecek. Ddiler ki, sen z içini yrine ytir. Nvbeti [ertesini] gn işe gelende rehberlikden [ynetimden] mene bildirdiler ki, Merkezi Komiteye ğtmeliyik. Univrsitetin tedris işleri zre prorektoru [rektr yardımcısı], Prof. T. Veliyv, partiya komitesinin katibi, Prof. Ğurban Bayramov ve men rktorumuz, Prof. F. Bağırzade ile birlikde yola dşdk. Hemkarlarımın [iř arkadaşlarımın] grginlik kçirdiyini hiss dirdim. Ancağ skut hkm srdynden meselenin ne yrde olduğunu hele yrenmemişdim. MK-nın [Merkezi Komite’nin] binasında ğalđ şairi Beĥtiyar Vahabzade de bize ğoşuldu. Gzlenilmeden bir nefer Beĥtiyar mellimin stne dşd [stne vardı]:

“Niye kişileri incidirsen?” - ddi.

şair cavab vrdi ki, “Milletinin diline ğesd denler ne zamandan kişi oldular?!.”

Ğarşıdurmadan anladım ki, B. Vahabzade Moskvanın değiğ lmlerin tedrisinin ancağ rus dilinde aparılması teşebbsne ve yni “Ğaydalar”a esasen lave imtahan salınmasına ğarşı tirazını rspublikanın siyasi rehberliyyine çatdırıb. İnanın ki, onun cesaretine ve mbarizliyyine hyran ğaldım. MK-nın binansında indiyedek ble açığ-aşkar narazılığını [şikayetini] bildiren olmamışdı. Orada neinki berkten danışmağ [orada yksekselse konuşmak bir yana], ses çığarmağ mmkn deyildi. Liftin ğapısı açılında şairi ve ona ğarşı çığanı ayrı-ayrı otağlara apardılar [ğtrdler]. Dehlizde hyli gzlemeli oldum [beklemem gerekti]. Dşnrdm ki, birce Beĥtiyar mellime bir şy tmesinler. Yoşsa... dilimizi de elimizden alacağlar. Onu da dyim ki, harada olduğu ve onu ne gzlediği B. Vahabzadenin vcine [umurunda] dyildi, otağların



birinden gurultulu, gezebli sesi eşidilirdi. Sonra réktor, partkom ve proréktor şairle birlikde birinci katibin yanına gédtiler. Déyesen, Behtiyar müellim meseleni Azerbaycan Yazıcıların gurultayında birbaşa reyaset héyetinde eyleşen Kamran Bağirovun garşısında galdırılmışdı. Ona göre de birinci katib işe garışmış, Moskvanın müemmal gösterişleri redd édilmişdi. O hadiseden sonra Azerbaycanda milli şüürün oyanmasından, dilimizin inkişafından, tarihi kökümüzün düzgün araşdırılmasından söz gédende ilk olaraq gözlerim önünde B. Vahabzadenin MK-nın binasındaki coşğunluğu, dönmezliyi durur”. Misir müellim söhbet zamanı bir heğıgeti de açığıladı: “Defelerle Türkiye Cümhuriyyetine resmi seferler étmış ve bir şeyin şahidi olmuşam: türkler en çoh iki şehsden gürrur hissi ile söz açırıldılar - Atatürk ve Behtiyar Vahabzaden...”

Mühtelif insanlarla görüştüm ve söhbetlerden aydın oldu ki, seksenici illerin ortalarında merkezde müttefig respublikalardaki milli tehsili tamam aradan götürmek meğsedi güden tedbirlere el atılmışdı [teşebbüs edilmişti]. İlk növbde [önce], değıg elmlere aid derslik ve vesaitlerin [ders kitaplarının ve yardımcı ders kitaplarının] ekseriyyetinin rus dilinde olmasını behane getirib guya ali tedaris müessiselerinin uyğun fakültelerinde tedarisin kéyfiyyetini yükseltmek meğsedi güdmüş ve derslerin ancağ rus dilinde aparılmasını ireli sürmüşdüler. Humanitar ihtisaslara gebul olunanlara rus dili ve edebiyatını menimsetmekle ise gelecek kadrların [kadroların] dünya ölkeleri ile elagelerini genişlendirmek istemişler. Eslinde eyaletlerde işleyecek müellim, hekim, jurnalist, kitabhanaçı ve b. kadrların rus dilli olmasına, yahud bu dili bilmesine héç bir éhtiyac yoğ idi. Ve işin semereli icrası üçün evvelden héç bir hazırlıg görülmemişti. Kend ve rayonların [köy ve kazaların] milli mekteplerinde rus dilinin tedarisi yararsız halda idi, ihtisaslı müellimler çatışmırdı [yeterli değıldi]. Diğıget ancağ ona yetirilirdi ki, her yerde, uçgar rayonlarda béle [üçra kazalarda bile] rus dilli mekteplerin şebekesi genişlendirilsin, övradlarını tehsilli görmek isteyen validéynler elacsız [çaresiz] galib uşağlarını ancağ rus mekteplerinde oğutsunlar. Şair bütün bunları yahşı anladığından BDU-nun réktoru garşısında mesele galdırır, Moskvanın gösterişlerinin mekrli [hileli] siyaset olduğunu bildirir. Lakin yerli memurlarda étinatsızlıgını görür. O, F. Bağırzadenin (ğardaşı réspublikanın siyasi rehberi idi) hedelerine béle [tehditlerine bile] ehemiyet vérmir, dilimize garşı édilen gésd dayandırılmasa [dilimize karşı yürütölen kötü niyetli teşebbüs durdurulmasa], ziyalıları ayağa galdıracağını déyir. Bu, impériyaya garşı tekbaşına üsyan aparmağ [isyan başlatmak] idi. Narahat şair Gürcüstana - gelem dostu Léyla Éradzeye zeng vurub [telefon edip] öyrenir ki, gürcü ziyalıları hamılıgla Moskvanın teklifini redd étmışler. Sonra eserini ermeni diline çeviren Yérevanlı şair Alek Haçunsula elage yaradır, eşidir ki, ermeniler de yeni “Ğaydalar”ı geti étirazla garşılایıblar. Ancağ ne geder çalışırsa, pribaltikalılarla calaşa bilmir [Baltık ölkeleri ile görüşemiyor]. Sonra inandığı alimler, medeniyet hadimleri, şair ve yazıcılarla telfon bağlantısı gurub géceden héyli kéçenedek derdleşir. B. Vahabzade tekbaşına da olsa, sözünü gerekli adamlara çatdırmağa can atır. Seherdek gözüne yuğu gétmir.

...Heyat yoldaşı Dilare hanım telfon desteyini Behtiyar Vahabzadeye uzadıb déyir ki, “Faiğ müellim, seninle danışmağ isteyir”. Şair hemişe yüksek ehval-ruhiyyeli, hoşhal réktoru da berk hecanlandırdıgını görür: “Behtiyar, - déyir F. Bağırzade, - ğardaşımla danışdım, bizi gözleyir, tecili Merkezi Komitéye gel”. Deme,



B. Vahabzadenin ziyalıları ayağa galdırmağ “hedesi” [tehdidi] çoğlarının yuğusuna haram gâtıbmış [uykusunu kaçırılmış imiş]. Azerbaycan halğının onun ardınca gèdeceyini derk édenler sehvelerini [anlayanlar hatalarını] düzetmeye cehd gösterirler. Éleleri de tapılır ki, meseleni adi şey kimi yozur [sıradanbir şey gibi yorumluyor] ve şairi galmağal salmağda [kargaşa çıkarmakla] ittiham édir. Éle MK-nın binasındaki mübahise de bu zeminde baş vérir. Çünkü övradlarını ana dilinde oğutmağı özüne ar sayanlar üçün pasportunun [kimliğinin] millet gırafasında hansı [hanesinde hangi] adın yazılmasının héç bir ehemiyyeti yoğ idi. Onlar neinki dilimizi, tarihimizi, torpağlarımızı ve diğere menevi deyerlerimizi itirmeye hazır idiler, vezife yolunda öz doğmalarını [kendi çocuklarını, çok yakınlarını] da gurban vérmekten çekinmirdiler. Liftin gabağında [asansörün önünde] galmağala çekmekle ise [kargaşaya çekmek gayretinde ise] düşünölmüş şekilde B. Vahabzadeni haldan çıkarmağ [asabımı bozup kontrolden çıkmasını sağlamak], bununla da onu birinci katible görüşde esebilikden artığ hareketlere yol vérmeye sövğ étmek isteyirdiler. Lakin K. Bağırovun onu sebrle dinlemesi, meselenin mahiyyetini öyrenmeye çalışması şairin gezebini bir az söndürür. B. Vahadzade déyende ki: “Gürcüler, ermeniler geder de olmadı? Onlar Moskvanın teklifine geti étirazlarını bildiribler”, birinci katib bilmek isteyir: “Göresen, pribaltikalıların mövğeyi necedir?” [Baltık ülkeleri nasıl tepki verdiler, acaba?]. Ağırdı K. Bağırov özünü MK-nın siyasi meseleler üzre katibi R. Zéynalova tutub béle bir gösteriş vérir: “Éle bu gün Moskvaya uçub problémi Behtiyar müellimin ireli sürdüyü şekilde hell édersen”. Sonra o, şairi emin édir [şaire söz veriyor] ki, meseleni diğget merkezinde sağlayacağ ve müsbet helline çalışacağ. Seheri gün birinci katib özü zeng vurub [telefon edip] B. Vahabzadeni “muştuluğlayır” [müjdeyi veriyor]: “Behtiyar müellim, gözün aydın olsun, başğa müzakireye éhtiyac galmadı. Moskava ile danışib razılaşdım, yuğarıdakılar teleblerinden vaz kéçdiler...”

Baş vérenlere göre, héç kesi ittiham étmek [suçlamak] niyyetim yoğdur. Zaman başğa idi. İnsanları dövrün kölesine çevirmişdiler. Kommunist ideologiyası milli ruhları dondurmuşdu. Süni “sovet halğı” adı altında ruslaşdırma siyaseti yéridilirdi. Ğınanilasılar hemin [kınanması gerekenler bu] olayları yaşayanlar déyil, bu gününe göre [bu günleri için] borclu olduğları mübariz şeğslere böhtan, şer yağdırınlardı. Azerbaycançılığın [Azerbaycan milliyetçiliğinin] görünub sağlanmasında B. Vahabzadenin rolunu danmağ [inkâr etmek] hağğı tapdamağ [hakkı çığnemek] geder böyük günaha batmağdır. Çünkü onun dédiyi kimi:

*Bu dil - bizim ruhumuz, eşğimiz, canımızdır,*

*Bu dil - bir-birimizle ehdi-peymanımızdır.*

*Bu dil - tanıtmış bize dünyada her şeyi.*

*Bu dil - ecdadımızın bize göyub getdiyi*

*En giymetli mirasdır, onu gözlerimiztek*

*Ğoruyub, nesillere biz de hediye verek...*

Ne yahşı ki, Siz varsınız, Behtiyar müellim, yoğsa dünyanın héyirini şerinden ayıra, hağğın yolunu tapa bilmezdik!

\* \* \*

Halg şairi Behtiyar Vahabzadenin çoçcildlik “Eserleri”nin 3-cü cildine onun öten esrin [geçen yüzyılın] 60-cı illerinde (1960-1967) yazdığı şeirlerin bir gismi (onların büyük ekseriyeti, 320-den çoğ şe’r 2-ci cildde vérilmişdir) dahildir. Hemin şe’riler “Seyahet defterinden”, “Neğmeler”, “Uşag ve mekteb dünyası” bölmelerinde toplanmışdır. Cildde, hemçinin [aynı şekilde], şairin hemin dövr yaratıcılığının mehsulu olan 10 épik ve lirik poéması da çap olunmuşdur. Tekce B. Vahabzadenin öz yaratıcılığının uğurları [başarıları] déyil, hem de o iller edebiyatımızın nailiyeti sayılan “Étiraf”, “Ağlar-güleyen”, “Yollar-oğullar”, “Heyat-ölüm”, “Tezadlar”, “Dörd-yüz on altı” kimi meşhur poémalar da onların arasındadır. Mühtelif mövzularda yazılmış bu şe’r ve poemalar şairin yaratıcılığına, ümumiyyetle, has olan felsefi tefekkür, insanın menevi-eğlağı ve psiholoji alemine derinden nüfuz étmek, vetendaşlıg gayesi, insanın, doğma halgının, bütövlükde beşeriyetin taléyi üçün narahatlıg [talihi için sorumluluk duymak], güclü heyati müşahidelere esaslanan zengin obrazlı bedii dil birleşdirir. Harici ölkelere seyahet teessüratları [intibaları] altında yazılmış şe’rlerinde, hüsüsile poémalarında şair uğurlu bir bedii üsuldan - hadise ve metlebleri başga mekan ve zamana kéçirmekle, bir növ, “gızım sene déyirem, gelinin sen eşit” üsulundan meharetle istifade éterek, o illerde açığ démek mümkün olmayan heğıgetleri, eslinde, impériya esaretinde olan, maddi ve menevi servetleri esrer boyu yadélliler [yabancılar] terefinden talan édilen doğma halgının milli azadlıg amallarını terennüm étmış, totalitar sovét réjiminin bir sıra sosyal-menevi éybecerliklerini [çirkinliklerini, kötülüklerini] cesaretle gamçılamişdır. Tam inamla démek olar ki, B. Vahabzadenin diger eserleri kimi, bu eserler de halgımızın milli-menevi oyanışında ve özüne gayıdışında [kendine dönüşünde], müstékillik idéologiyasının yaranmasında, teşekkülünde ve inkişafında önemli rol oynamışlar.